

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.6>

ПЕНСІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО НАРОДНОЇ РАДИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Болдижар С.М.,*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Ужгородського національного університету*

Болдижар С.М. Пенсійне законодавство Народної Ради Закарпатської України.

Здійснено дослідження процесу формування системи пенсійного забезпечення періоду Закарпатської України.

У період 1944-1945 років після визволення краю від угорсько-німецьких окупантів, в умовах повальної розрухи, безробіття та голоду населення, перед органами влади Закарпаття постало завдання налагодити матеріальне забезпечення громадян, в тому числі – шляхом встановлення правил пенсійних платежів, що здійснювалось шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів.

Пенсійне забезпечення періоду Закарпатської України стосувалось двох категорій:

Робітників та службовців, що отримали право на наступні види пенсій: пенсія по інвалідності, пенсія у випадку втрати годувальника та пенсія за віком.

Інвалідів війни, членів їх сімей та сімей осіб, що були вбиті або пропали безвісті для яких встановлювалась пенсія по інвалідності та пенсія у випадку втрати годувальника.

Фінансові накопичення для забезпечення цих виплат здійснювались за рахунок обов'язкових страхових внесків працівників всіх сфер в залежності від розмірів заробітної плати.

Державними органами соціального страхування виступали окружні соціальні Страхові каси, які діяли спільно з окружними Народними Комітетами.

Керівництво соціальною сферою, зокрема пенсійним забезпеченням, здійснював Уповноважений Народної Ради Закарпатської України у справах соціальної опіки, при якому створювалась Рада соціального страхування, що безпосередньо займалась організацією соціальних виплат.

Таким чином, Народній Раді Закарпатської України вдалось у значній мірі, матеріально підтримати незабезпечені верстви населення створивши досить класичну систему пенсійних виплат в регіоні у 1944-1946 роках.

Ключові слова: Закарпатська Україна, пенсійне забезпечення, законодавство.

Boldyzh S. Pension legislation of the People's Council of Transcarpathian Ukraine.

The study of the formation of the pension system of the period of Transcarpathian Ukraine is carried out.

In the period of 1944-1945, after the liberation of the region from the Hungarian-German occupiers, in the conditions of post-war devastation, unemployment and hunger of the population, the authorities of Transcarpathia faced the task of establishing the financial support of citizens, including by establishing rules for pension payments, which was carried out by adopting relevant legal acts.

The pension provision of the period of Transcarpathian Ukraine concerned two categories:

Workers and employees entitled to the following types of pensions: disability pension, survivor's pension and old-age pension.

Disabled war veterans, members of their families and families of persons who were killed or went missing, for whom disability pension and a survivor's pension were established.

Financial savings to ensure these payments were made at the expense of mandatory insurance contributions of employees in all fields, depending on the amount of wages.

The state bodies of social insurance were the district social insurance funds, which acted jointly with the district People's Committees.

Management of the social sphere, in particular pension provision, was carried out by the Commissioner of the People's Council of Transcarpathian Ukraine in matters of social care, under which the Council of Social Insurance was created, which was directly involved in the organization of social benefits.

Thus, the People's Council of Transcarpathian Ukraine managed to largely financially support the unsecured segments of the population by creating a rather classical system of pension payments in the region in 1944-1946.

Key words: Transcarpathian Ukraine, pension provision, legislation.

Постановка питання. Соціальне призначення будь-якої держави визначається насамперед тим як вона турбується про своїх громадян і наскільки повно забезпечує їх життєві потреби. Тому дослідження соціальної політики країни дозволяє науковцям зробити достовірні висновки щодо сутності певної державної системи в конкретних умовах.

Одним з елементів такої політики є пенсійне забезпечення як одна з основних гарантій матеріального добробуту непрацездатних осіб. Для них пенсія фактично стає основним джерелом існування, єдиним засобом виживання у складних життєвих умовах в періоди, коли особа не може себе задовольняти власною суспільно корисною працею.

Аналіз наукових джерел. Вищевказані наукові проблеми не досліджувались науковцями і згадувались в окремих дослідженнях тільки епізодично, в рамках загального вивчення державно-правової історії Закарпаття періоду 1944-1946 років. Тому завданням даної статті є предметний аналіз пенсійного законодавства Народної Ради Закарпатської України.

Виклад матеріалу дослідження. Це питання набуло своєї актуальності і на Закарпатті у період 1944-1945 років після визволення краю від угорсько-німецьких окупантів. Тисячі людей в умовах повоєнної розрухи, безробіття та голоду опинились на межі виживання у зв'язку з чим, перед новоствореними органами влади виникло першочергове завдання налагодити їх матеріальне забезпечення, в тому числі – шляхом встановлення правил пенсійного забезпечення.

Для вирішення проблеми Народна Рада Закарпатської України, яка проголосила себе єдиною центральною владою в регіоні приймає ряд нормативно-правових актів у формі Декретів, якими започаткувала введення пенсійного законодавства на Закарпатті.

Пенсійне забезпечення періоду Закарпатської України фактично стосувалось двох категорій:

1. Робітників та службовців [1, с. 71-74];

2. Інвалідів війни, членів їх сімей та сімей осіб, що були вбиті або пропали безвісті [2, с. 63-64].

1. До першої категорії (робітники та службовці) відносились всі працівники у сфері найманої праці незалежно від форми власності, характеру і тривалості трудової діяльності та способів оплати праці.

Для них встановлювались наступні види пенсій:

- по інвалідності. Право на таку пенсію мали особи, які працювали по найму і отримали інвалідність. Якщо особа отримувала інвалідність через нещасний випадок на роботі або через професійне захворювання, то вона отримувала пенсію незалежно від часу, протягом якого працювала за наймом.

Якщо інвалідність наступала з інших причин, то право на пенсію залежало від віку та стажу роботи. Так для отримання мінімального права на таку пенсію необхідно було мати вік від 20 до 22 років та стаж роботи – чоловіків 3 роки і жінок 2 роки, а для віку від 60 років – чоловікам 20 років стажу і жінкам 15 років. Всього передбачалось 10 категорій працівників.

При наявності у особи права на пенсію по інвалідності вона залежала від:

1) групи інвалідності (встановлювались 3 групи): перша група – ті, хто втратив працездатність повністю і потребує стороннього догляду;

друга група – особи, що втратили будь-яку професійну працездатність;

третья група – ті, хто втратив здатність до систематичної праці у звичайних умовах, але може використовувати свою залишкову працездатність (нерегулярна робота, робота при скороченому робочому часі, зайняття професією із значним зменшенням кваліфікації).

2) категорії (залежно від значення галузі господарства):

– до першої категорії відносились робітники та службовці, що працюють на підземних та важких роботах;

– до другої категорії – робітники і службовці важких галузей промисловості та транспорту;

– до третьої категорії – всі робітники, що працювали на виробництві.

Найвищою була пенсія у першій групі інвалідів з 1-ю категорією виробництва і стажем роботи не менше 10 років – 69% заробітку, найнижчою – із третьою групою 3-ї категорії та вислугою не менше 10 років – 33% заробітку.

При всіх категоріях передбачались надбавки за безперервний стаж роботи від 10 до 25% до пенсії.

- пенсія у випадку втрати годувальника. Право на пенсію мали:

– діти, брати, сестри годувальника до 16 років, а якщо вони навчались – то до 18 років;

– ті ж особи після (16) 18 років, якщо вони втратили працездатність до цього віку;

– батьки, дружина, якщо вони непрацездатні або похилого віку (жінки – понад 55, чоловіки – 60 років).

– один з батьків, дружина незалежно від віку і працездатності, що доглядали за дітьми, братами, сестрами померлого, яким не виповнилось 8 років.

Підставою для пенсії були випадки, коли смерть годувальника настала:

– якщо він працював по найму;

– протягом року після припинення ним роботи по найму;

– протягом року з дня припинення виплат допомоги по тимчасовій непрацездатності;

– в період отримання пенсії померлим годувальником або протягом року з дня останньої виплати йому пенсії.

Сам розмір пенсії залежав від кількості утриманців у даній сім'ї. Зокрема, якщо був один член сім'ї, що мав право на пенсію, то він отримував 50% пенсії, що належала б самому годувальнику; якщо 2 утриманця – 75% пенсії; якщо 3 – 100% пенсії; якщо більше 3-х – 125% пенсії.

- пенсія по старості (за віком). Пенсійне забезпечення по старості не залежало від того чи втрачена працездатність чи ні і, поширювалась

на всі категорії робітників і службовців та на всі галузі народного господарства. Під цю категорію потрапляли:

- чоловіки, які досягли 60 років і мали стаж роботи 25 років;
- жінки 55 років зі стажем роботи 20 років;
- особи, що працювали на підземних та шкідливих роботах, досягли 50 років і мають стаж роботи 20 років з яких не менше 10 на цих роботах.

Розмір пенсії становив від 50 до 60 % заробітку в залежності від категорії виробництва. При цьому особа, що мала право на пенсійне забезпечення за кількома підставами або від різних органів могла одержувати тільки одну пенсію, яку самостійно обирала.

Особам, що продовжували працювати після виходу на пенсію, ці пенсії виплачувались незалежно від заробітку.

2. Для другої групи осіб, що мали право на пенсію (інвалідів війни, членів їх сімей та сімей осіб, що були вбиті або пропали безвісті), встановлювались наступні умови.

Загальною умовою отримання пенсії було державне громадянство Закарпатської України. Право на пенсійну допомогу мали:

А) інваліди війни, що втратили працездатність через поранення або хворобу отриману внаслідок:

- військової служби у лавах Червоної Армії;
- служби у партизанських загонах або протифашистських підпільних організаціях;
- служби в Народних Дружинах союзних армій та Чехословацькій армії.

Б) сім'ї померлих інвалідів війни за категоріями вказаними в пункті "А".

В) сім'ї осіб, що за обставин зазначених у пункті "А" були вбиті, померли або зникли без вісті.

Для вищевказаних категорій встановлювались два види пенсій:

- пенсія по інвалідності залежала від групи інвалідності і становила:

1 група (повна втрата працездатності) – 150 пенге; 2 група (повна втрата своєї професійної працездатності) – 100 пенге; 3 група (не здатні до систематичної професійної працездатності) - від 30 до 60 пенге залежно від працездатності.

- пенсія на випадок втрати годувальника. Право на цю пенсію мали:

- діти до 16 років, а якщо навчались то до 18 років;
- діти, брати, сестри годувальника після 18 років, якщо вони до цього віку втратили менше 50% працездатності;
- батьки і дружина (чоловіки після 60 років, жінки – 55);
- батьки і дружина померлого із непрацездатністю щонайменше на 50%;
- один з батьків або дружина незалежно від працездатності, якщо вони доглядали за дітьми, братами, сестрами померлого.

Розмір пенсії залежав від кількості членів сім'ї, що мали право на пенсію: якщо одна особа – 50 пенге, дві – 75 пенге, три – 100 пенге, більше 3-х – 125 пенге.

Закарпатська Україна гарантувала всім вище перерахованим категоріям право на пенсії, в першу чергу, через юридичне визначення розміру мінімальних пенсій (75 пенге) та неможливість позбавлення пенсій інакше як за окремим рішенням суду.

Для матеріального забезпечення соціальних виплат встановлювались обов'язкові страхові внески працюючих в залежності від розмірів заробітної плати. Зокрема: для шахтарів та працівників із шкідливими умовами праці – 15% заробітку; для робітників промисловості, транспорту і виробничих підприємств – 13%; для робітників інших галузей – 10%; для приватних підприємців, що використовували найману працю, – на 50% більше ніж у відповідній виробничій галузі.

Державними органами соціального страхування виступали окружні соціальні Страхові каси, що діяли спільно з окружними комітетами. Структуру Страхових кас складала:

Представництва до складу яких входили члени, які делегувались Радою Профспілок Закарпатської України і мали своєю компетенцією повне управління питаннями соціального страхування.

Наглядові відділи – вповноважувались здійснювати нагляд за виконанням соціального законодавства.

Керував соціальною сферою Уповноважений Народної Ради у справах соціальної опіки, який утворював страхові райони, визначав місцезнаходження страхових кас і здійснював загальне керівництво страховою діяльністю. При Уповноваженому створювалась Рада соціального страхування, яка безпосередньо займалась питаннями організації соціальних виплат.

Таким чином, Народна Рада Закарпатської України, навіть у кризових умовах останнього етапу Другої світової війни, намагалась матеріально підтримати незабезпечені верстви населення створивши досить класичну систему пенсійних виплат, що дозволило забезпечити матеріальні засоби існування для значної частини населення Закарпаття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Декрет № 49 „Про соціальне страхування робітників і службовців“. *Вісник Народної Ради Закарпатської України*. 31.03. 1945 року. № 6. С. 64–74.
2. Декрет № 48 „Про матеріальні забезпечення інвалідів вітчизняної війни, родин загиблих у боротьбі з німецько-мадярськими окупантами та громадян їх родин які загинули від рук німецько-мадярських загарбників“. *Вісник Народної ради закарпатської України*. 31.03.1945 року. № 6. С. 62–64.